

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. Горбуліна, О. Власюка, Е. Лібанової, О. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
2. Задорожній О. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права: [монографія] / О. Задорожній. – Київ, 2015. – 712 с.
3. Звіт Місії з оцінки стану справ із дотриманням прав людини в Криму (6–18 липня 2015 р.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/odihr/180606?download=true>.
4. Коллер Ю. Шляхи вдосконалення регулювання відносин у сфері захисту соціальних прав внутрішньо переміщених осіб в Україні // Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції: матеріали міжнародного круглого столу (27 жовтня 2016 р.). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 88–91.
5. Оперативний звіт з моніторингу міграційних процесів Державної міграційної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dmsu.gov.ua/images/pro-dms/centr/zvit_vypusk_27.pdf.
6. Костас П. Реституція майна внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції з прав людини та стандартів Ради Європи // Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції: матеріали міжнародного круглого столу (27 жовтня 2016 р.). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 8–16.
7. Первомайський О. Захист права власності внутрішньо переміщених осіб: чинне правове регулювання та перспективи його вдосконалення // Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції: матеріали міжнародного круглого столу (27 жовтня 2016 р.). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 37–41.
8. Рішення Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 18 травня 2016 р. у справі № 583/1586/16-ц / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57751804>.
9. Рішення Заводського районного суду м. Запоріжжя від 1 серпня 2016 р. у справі № 332/2537/16-ц / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59343642>.
10. Рогач О., Менджул М. Припинення трудового договору в умовах окупації Криму та проведення антитерористичної операції в Україні // Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції: матеріали міжнародного круглого столу (27 жовтня 2016 р.). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 66–70.
11. Сировий О., Чураєва А. Засоби міжнародно-правового врегулювання збройного конфлікту на сході України / О. Сировий, А. Чураєва // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 6. – С. 232–235.

УДК 347.4

**ДО ПРОБЛЕМИ ДІЙНОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ,
УКЛАДЕНИХ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

**TO THE PROBLEM OF VALIDITY
OF CIVIL LAW CONTRACTS CONCLUDED IN THE INTERNET**

Рогач О.Я.,

*доктор юридичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Панін В.С.,

*аспірант кафедри цивільного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті розглянуто проблеми правового регулювання відносин, які виникають під час укладення договорів у мережі Інтернет. Розкрито особливі ознаки електронних цивільно-правових договорів, що укладаються в мережі Інтернет, які можуть мати наслідком визнання їх недійсними. Найбільше труднощів під час визначення дійсності електронного правочину виникає під час ідентифікації сторін. Тому ця сфера потребує вдосконалення її законодавчого регулювання, що дасть змогу належним чином ідентифікувати сторони договору, укладеного в мережі Інтернет, визначати обсяг їхньої цивільної дієздатності та притягувати їх до відповідальності в разі порушення умов договору.

Ключові слова: договір, мережа Інтернет, дійсність електронного правочину, дієздатність.

В статье рассмотрены проблемы правового регулирования отношений, возникающих при заключении договоров в сети Интернет. Раскрыты особые признаки электронных гражданско-правовых договоров, заключаемых в сети Интернет, которые могут повлечь признание их недействительными. Больше всего трудностей при определении подлинности электронной сделки возникает при идентификации сторон. Поэтому эта сфера нуждается в совершенствовании ее законодательного регулирования, что позволит должным образом идентифицировать стороны договора, заключенного в сети Интернет, определять объем их гражданской дееспособности и привлечь их к ответственности в случае нарушения условий договора.

Ключевые слова: договор, сеть Интернет, действительность электронной сделки, дееспособность.

The article deals with the problems of legal regulation of relations arising when contracts are concluded on the Internet. Special features of electronic civil law contracts concluded on the Internet are disclosed, which may lead to their recognition as invalid. The most difficulties in determining the authenticity of an electronic transaction arise when identifying the parties. Therefore this sphere needs improvement of its legislative regulation that will allow to properly identify parties to the contract concluded in the Internet, determine the scope of their civil capacity and bring them to justice in case of breach of contract.

Key words: contract, Internet, validity of the electronic transaction, legal capacity.

Постановка проблеми. Пропозиція укласти договір у мережі Інтернет у більшості фізичних осіб викликає підозру й недовіру. Кожен припускає, що його можуть ввести в оману, скористатись його персональними даними, безпідставно збагатитись за його рахунок або ж просто укласти угоду, яка згодом не матиме жодної юридичної сили. Такі побоювання є наслідком новизни для більшості користувачів всесвітньої мережі використання її в правових цілях, зокрема, для укладення цивільно-правових договорів. Однак з огляду на темпи розвитку інформаційних технологій та тенденцію до розширення кордонів і глобалізації укладення цивільно-правових договорів у мережі Інтернет стає вже не просто зручністю для фізичних і юридичних осіб, а вимогою часу для тих суб'єктів підприємницької діяльності, які бажають залишитись на ринку та бути конкурентоспроможними.

В українському законодавстві основу правового регулювання договорів, які укладають у мережі Інтернет, складають Закон України «Про електронну комерцію», Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», Закон України «Про електронний цифровий підпис», Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». Водночас під час укладення цивільно-правових договорів у мережі Інтернет необхідно керуватись положеннями Цивільного кодексу України та інших актів цивільного законодавства, що регулюють договірні правовідносини в тій чи іншій сфері, навіть якщо вони не містять будь-яких уточнень щодо укладення договорів саме в мережі Інтернет.

Однак жоден чинний акт українського законодавства не визначає умови дійсності договорів, укладених у мережі Інтернет. Порівняно з традиційними договорами, які вчиняються в усній чи письмовій формі та вимоги щодо дійсності яких передбачені Цивільним кодексом України, договори, укладені в мережі Інтернет, мають низку особливостей, у зв'язку з якими може мати місце недійсність такого договору, проте які нині не враховані в актах цивільного законодавства України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми правового регулювання відносин, що виникають під час укладення договорів у мережі Інтернет, досліджувати такі вітчизняні науковці, як О.С. Баранова, К.В. Сфремова, М.М. Кузьміна, В.С. Луцик, О.О. Мацкевич, В.В. Мельник, А.С. Михальєв, О.П. Письменна та інші. Однак на сьогодні в українській правовій доктрині відсутні комплексні дослідження щодо дійсності та юридичної сили цивільно-правових договорів, укладених у мережі Інтернет.

Мета статті полягає в розгляді особливих ознак електронних цивільно-правових договорів, що укла-

даються в мережі Інтернет, які можуть мати наслідком визнання їх недійсними.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб визначити, чи є цивільно-правовий договір, укладений у мережі Інтернет, дійсним, варто керуватись загальними вимогами Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) щодо дійсності правочинів, які закріплені в ст. 203 та стосуються змісту правочину, обсягу цивільної дієздатності суб'єкта правочину, вільного волевиявлення учасників правочину, форми правочину, наявності в учасників правочину реальної мети настання правових наслідків [2].

Що стосується змісту правочину, то вимоги до традиційних цивільно-правових договорів і таких договорів, що укладаються в мережі Інтернет, є ідентичними: зміст правочину (сукупність усіх його умов) не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави й суспільства, його моральним засадам [2].

Іншою вимогою дійсності договору, укладеного в мережі Інтернет, є наявність у сторін необхідного обсягу цивільної дієздатності. Керуючись вимогами ЦК України щодо обсягу цивільної дієздатності фізичних і юридичних осіб під час укладення правочинів, можна зробити висновок, що найбільше труднощів виникає під час встановлення факту, чи має суб'єкт, який укладає договір у мережі Інтернет, необхідний обсяг дієздатності. Це стосується як фізичних, так і юридичних осіб. Хоча під час укладення договору у всесвітній мережі здійснюється ідентифікація сторін такого договору (наприклад, за допомогою електронного цифрового підпису, введення персональних даних тощо), однак жодні засоби не дають змогу дистанційно визначити обсяг цивільної дієздатності фізичної особи або ж перевірити достовірність введених особою персональних даних. У зв'язку із цим може скластись ситуація, коли цивільно-правовий договір укладається в мережі Інтернет неповнолітньою особою без згоди батьків, малолітньою чи недієздатною особою.

Обсяг цивільної дієздатності юридичної особи зазвичай визначається її установчими документами. Деякі суб'єкти, які здійснюють свою діяльність у мережі Інтернет та систематично укладають дистанційні електронні договори, розміщують на власних веб-сайтах повні тексти або окремі фрагменти своїх установчих документів із метою надання контрагентам інформації щодо того, у якій сфері та які правочини має право вчиняти відповідна юридична особа. Окрім того, особа, яка виступає контрагентом юридичної особи чи фізичної особи – підприємця, має право скористатись доступом до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (далі – ЄДР), де

відображаються основний вид діяльності суб'єкта та інші важливі відомості щодо його функціонування.

Однак часто трапляється так, що суб'єкти, які є власниками тих чи інших веб-сайтів, у межах яких здійснюється укладення договору в мережі Інтернет, не розміщують відповідну інформацію про себе на веб-сайті та використовують комерційну назву, а не власне юридичну назву, що перешкоджає пошуку інформації в ЄДР. Ця проблема створює істотні перешкоди не лише під час визначення дійсності правочину, а й у разі необхідності притягнути відповідного суб'єкта до відповідальності за невиконання чи неналежне виконання умов договору.

К.В. Єфремова наголошує на тому, що однією з прогалин сучасного законодавства є відсутність обов'язку особи, яка має намір створити веб-сайт, надати свої персональні дані (як для фізичних, так і для юридичних осіб) для ідентифікації її як власника цього сайту. На сьогодні в мережі Інтернет уже розроблено окремі інструменти для ідентифікації таких осіб за допомогою сервісу «whois», що використовується для направлення запитів із приводу отримання інформації про реєстрацію доменного імені до фактичного делегування веб-адреси клієнту, проте це не вирішує проблему ідентифікації, оскільки власником доменного імені та власником інформації, розташованої на веб-сайті, можуть бути різні особи [4, с. 9].

Вільне волевиявлення учасників правочину відіграє важливу роль під час встановлення дійсності цивільно-правового договору, укладеного в мережі Інтернет. У зазначених договорах вільне волевиявлення виражається у вчиненні суб'єктами дій, необхідних для укладення відповідного договору.

Найбільш поширеними в мережі Інтернет є цивільно-правові договори, що укладаються шляхом розміщення на веб-сайті публічної оферти. Відповідно, суб'єкт підприємницької діяльності пропонує невизначеному колу осіб укласти той чи інший договір на встановлених умовах. Саме розміщення умов договору на веб-сайті є формою волевиявлення такого суб'єкта. У свою чергу інша сторона (акцептант) вчиняє дії, передбачені правилами веб-сайту, за допомогою яких виражає власну волю та погодження із запропонованими в публічній оферті умовами.

Більшість публічних цивільно-правових договорів у мережі Інтернет укладаються з боку оферента програмами-роботами без участі людини. У повсякденному матеріальному житті автомати нерідко використовуються під час укладення публічних договорів (наприклад, автомати продажу кави, води, солодощів тощо). В Інтернеті аналогами відповідних автоматів є програми-роботи. Такі програми допомагають скласти, укласти та прийняти до виконання договір [5, с. 244]. Це не лише пришвидшує процедуру укладення договору, а й економить людські та фінансові ресурси, усуває людський фактор щодо допущення помилки тощо.

Однак така процедура укладення договору зумовлює невизначеність питання щодо його дійсності, адже в разі укладення договору без участі людини виникають сумніви щодо волевиявлення суб'єкта.

Ці сумніви ґрунтуються на тому, що програма-робот могла дати збій або до програми-робота міг бути отриманий несанкціонований доступ, результатом чого стало укладення договору на невідгідних для власника програми-робота умовах. Саме тому В.С. Луцик наголошує на тому, що дії програми-робот повинні презюмуватись як такі, що виражають волевиявлення власника такої програми, якщо не доведено інше. Якщо ж буде доведено, що мав місце несанкціонований доступ, то це може бути підставою для визнання договору недійсним [5, с. 244].

Якщо ж мова йде не про публічний цивільно-правовий договір у мережі Інтернет, то сторони узгоджують умови договору шляхом електронного спілкування (електронні листи, повідомлення тощо), що також свідчить про наявність їхньої волі до укладення договору.

Найбільше питань виникає щодо форми правочину, укладеного в мережі Інтернет, як одного з критеріїв його дійсності. Цивільний кодекс України цілком прирівнює юридичну силу письмової й електронної форм правочину. Так, відповідно до ч. 1 ст. 207 ЦК України правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному чи декількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони. Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку [2].

Визнання електронної форми договорів закріплене також в актах міжнародного значення. Зокрема, у Типовому законі про електронну торгівлю Комісії Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі (ЮНІСТРАЛ) проголошено, що якщо законодавство вимагає, щоб інформація була представлена в письмовій формі, то ця вимога вважається виконаною шляхом представлення повідомлення даних, якщо інформація, що міститься в ньому, є доступною для її подальшого використання. Крім того, інформація не може бути позбавлена юридичної сили, дійсності чи позовної сили на тій лише підставі, що вона складена у формі електронного повідомлення даних [6].

Однак згідно із цивільним законодавством України письмова форма правочину має такий невід'ємний реквізит, як підписи сторін (ч. 2 ст. 207 ЦК України) [2]. Тому в разі укладення цивільно-правового договору в мережі Інтернет, щодо якого законом вимагається письмова форма, він обов'язково має бути підписаний сторонами їхніми електронними цифровими підписами.

Порядок використання електронного цифрового підпису в Україні регламентується Законом України «Про електронний цифровий підпис», відповідно до якого під електронним цифровим підписом варто розуміти вид електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується та дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підпи-

сувача. Електронний цифровий підпис накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа [3]. Однак проблема полягає в тому, що не кожен пересічний громадянин має електронний цифровий підпис.

Що стосується правочинів, які згідно з актами цивільного законодавства мають укладатись у письмовій формі й підлягають нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, то такі правочини, безперечно, не можуть укладатись в електронній формі в мережі Інтернет.

Проте договори, укладення яких потребує згоди третьої особи (наприклад, договори, за якими батьки дають письмове зобов'язання від імені своєї малолітньої дитини або відмовляються від майнового права малолітньої дитини, потребують згоди органу опіки й піклування (ст. 177 Сімейного кодексу України) [1]), можуть бути укладені в мережі Інтернет у разі завантаження скан-копії відповідної письмової згоди третьої особи та відправлення її через електронне повідомлення контрагенту.

Ще однією вимогою дійсності правочину, зокрема й договору, укладеного в мережі Інтернет, є наявність в учасників правочину реальної мети настання правових наслідків. Це означає, що договір не може бути фіктивним, тобто укладатись для видимості існування тих чи інших правовідносин. Ця ознака тісно пов'язана з ознакою волевиявлення

та визначається на підставі суб'єктивного ставлення сторін договору до мети його укладення.

Незважаючи на те, у якій формі укладений договір (у традиційній (паперовій) письмовій формі чи в електронній формі в мережі Інтернет), він вважається дійсним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або ж доки його недійсність не буде доведена в судовому порядку та встановлена рішенням суду [2].

Висновки. Отже, цивільно-правовий договір не може бути визнаний недійсним тільки на тій підставі, що він укладений у мережі Інтернет. Виняток становлять лише договори, які потребують нотаріального посвідчення або державної реєстрації, що юридично й фізично неможливо здійснити дистанційно через всевітню мережу.

Найбільше труднощів під час визначення дійсності електронного правочину виникає під час ідентифікації сторін. Тому ця сфера потребує вдосконалення її законодавчого регулювання, що дасть змогу належним чином ідентифікувати сторони договору, укладеного в мережі Інтернет, визначати обсяг їхньої цивільної дієздатності та притягувати їх до відповідальності в разі порушення умов договору. За іншими критеріями питання дійсності цивільно-правового договору в мережі Інтернет визначається в загальному порядку встановлення дійсності правочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III (станом на 10 листопада 2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21. – Ст. 135.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 15 січня 2003 р. № 435-IV (станом на 1 січня 2016 р.) // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
3. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22 травня 2003 р. № 852-IV (станом на 2 листопада 2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 276.
4. Єфремова К.В. До перспектив правового регулювання Інтернет-правовідносин: господарсько-правовий аспект / К.В. Єфремова // Право та інноваційне суспільство. – 2014. – № 1(2). – С. 5–11.
5. Луцик В.С. Укладення договорів у мережі Internet / В.С. Луцик // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 1. – Спецвипуск. – С. 243–244.
6. Типовий закон про електронну торгівлю : міжнародний документ від 16 грудня 1996 р. / Комісія Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_321.